

יוסף ואשת פוטיפר

מים ראשונים: כבר נדרשנו לנושא יוסף בבית פוטיפר, אמנם בעקיפין, בדברינו [ויהי ה' את יוסף](#) בפרשה זו בשנה האחרת. שם הצבענו על כך שדווקא בבית פוטיפר, כמו אח"כ בבית הסוהר, מלווה את יוסף שם הווי"ה, שלא כמו בחצי השני של ספר בראשית (מפרק לב ואילך) בו שם זה כמעט ולא מצוי. פוטיפר הרשע "היה רואה שהקב"ה עמו ... כי ה' אתו ... שלא היה שמו של הקב"ה זז מפיו" (תנחומא וישב סימן ה, ולשון רש"י: "שם שמים שגור בפיו"). וכשהוא רואה את יוסף עושה כמין לחישות וכשפים "מלחש ונכנס מלחש ויוצא", הוא סונט בו ואומר לו: "מה יוסף, תבן לעפרים אתה מכניס? חרשים (כשפים) במצרים?!" (בראשית רבה פו ה). נוסף ונידרש גם בדף זה לפרשה המיוחדת של יוסף בבית פוטיפר, אך הפעם בדגש לניסיון של יוסף עם אשת פוטיפר.

ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי: (בראשית לט ז).

רד"ק בראשית לט ז – הכל בסוף לטובה

ויהי אחר הדברים האלה - אחר זמן שהיה יוסף גדול ונכבד בבית המצרי ויושב לבטח, הגיע אליו דבר אשת פוטיפר והכל היה סיבה לטובתו ולטובת אביו ואחיו. ואף על פי שהיה קשה מתחילה, היה לטובה בסוף. וכן חטא המשקה וחלום פרעה, הכל היה סיבה מאת האל יתברך, שעל ידי זה עלה יוסף לגדולה. ונכתב הספור הזה להודיע סיבת הדברים, ואם יקרא לאדם שום מקרה יבטח באל. ונכתב ג"כ להודיע צדקתו של יוסף ושילמד אדם ממנו לכבוש את יצרו ולשמור אמונה למי שבוטח יהיה מי שיהיה ולא ישקר בו.²

מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ה - יופיו של יוסף

למדנו רבינו: גדול שבנאמנים איזהו? כך שנו רבותינו: ג' נאמנים הן: בעל הבית שמפריש מעשרותיו כראוי ואינו נחשד על התרומה ומעשר, אין נאמן גדול מזה. ועני שהפקידו פקדון אצלו ולא נחשד על הפקדון, אין נאמן גדול מזה. ורווק הדר בכפר בשכונות זונות ואין חוטא, אין נאמן גדול מזה.³ אין את מוצא נאמן גדול מיוסף שהיה במצרים, שכתוב בה: "אשר בשר חמורים בשרם" (יחזקאל כג) והוא בן י"ז שנה ולא נחשד על העריות. ביותר שהיתה אדונתו עמו בבית והיתה משדלתו בכל יום ויום בדברים והיתה מחלפת ג' חליפות בגדים בכל יום ויום. כלים שלבשה בשחרית לא לבשה אותם בחצי היום, ובחצי היום לא לבשה בין הערבים. כל כך למה? כדי ליתן עיניו בה. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (רז"ל): פעם אחת נתקבצו המצריות ובאו לראות יופיו של יוסף. מה עשתה אשת פוטיפר? נטלה אתרוגים ונתנה לכל אחת ואחת מהן, ונתנה סכין לכל אחת ואחת וקראה ליוסף והעמידתו לפנין. כיון שהיו מסתכלות ביופיו של יוסף, היו חותכות את ידיהן. אמרה להן: ומה אתן

¹ אחר אילו דברים? שואלים הפרשנים. והתשובה היא פשוטה: אחר הפסוק הקודם: "ויעזב כל־אשר־לו בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אֶת־מְאוֹמָהּ כִּי אִם־הִלָּחַם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכַל וְיִהְיֶה יוֹסֵף יִפְהִיתָאֵר וְיִפְהֵא מְרָאָה". אחרי שיוסף עלה לגדולה בבית פוטיפר והלה הפקיד בידו כמעט הכל, ואחרי שנודע יופיו של יוסף. אבל המדרש ייקח אותנו ל"אחרי הדברים" ואפשר גם "לפני הדברים", בפרספקטיבה רחבה יותר של סיפור יוסף ואחיו – שהוא גם סיפור יוסף ואביו – שמתחיל בפרשה זו ונמשך עד סוף הספר. דברים רבים אירועו שם ומעשה יוסף בבית פוטיפר, יוסף ואשת פוטיפר, הוא חלק מסיפור כולל ורחב יותר.

² היה קשה בתחילה, מדגיש רד"ק, אולי גם באמצע, אבל סוף טוב הכל טוב והכל "סיבה מהאל יתברך", הכל חלק מ'תכנית גדולה' שמטרתה להעלות את יוסף לגדולה. תכנית שמתחילה לפי שיטת פרשנים רבים, בעיקר מאוחרים, כבר בריב יוסף ואחיו. כך אולי ניתן להביט על הסיפור בכללותו ועל סיפור יוסף ואשת פוטיפר בפרט, מפרספקטיבה של זמן רב ובאמונה "שהכל לטובה" והכל נצפה מראש. אבל באותה שעה לא היו הדברים פשוטים כלל ולא הייתה שום ערובה שיוסף יעמוד בניסיונות אלה. ראה גמרא ברכות נו ע"ב הפתרון שנתן ר' ישמעאל לבן דמא בן אחותו שראה בחלומו "ניסן לא תראה" ופתר לו: שלא תבוא לידי ניסיון. ואנו אומרים בכל יום: "אל תביאנו לא לידי ניסיון ולא לידי ביזיון" (ברכות ט ע"ב). ולהלן נראה גם את ההשוואה עם דוד המלך שביקש לעמוד בניסיון ונכשל. ראה עוד לשון מדרש שכל טוב (בובד) שמות ב טו על משה הבורח מפרעה: "מכאן שהצדיקים תולין בטחונן בהקב"ה ומתייראין כדי שלא יבואו לידי ניסיון ויתחלל שם שמים חס וחלילה על ידיהן". להלן נראה אמנם מדרשים ההולכים בקו החיובי שמתווה פירוש רד"ק לשהותו של יוסף בבית פוטיפר ולניסיונו עם אשת פוטיפר, אך לעומתם יש לא מעט מדרשים שלא צובעים הכל בוורוד ובנעימות ועוד מעט ומעד יוסף.

³ "שנו רבותינו" זה לקוח מהגמרא במסכת פסחים ק"ג ע"א: "אמר רבי יוחנן: שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום: על רווק הדר בכרך ואינו חוטא, ועל עני המחזיר אבידה לבעליה, ועל עשיר המעשר פירותיו בצניעה". ראה המשך הגמרא שם שכאשר הוזכרה אמירה זו של ר' יוחנן בבית המדרש האירו פניו של רב ספרא משמחה, משום שהוא היה "רווק הדר בכרך". אלא שרבא מצנן את שמחתו ואומר לו שלא על אדם כמותו דיבר ר' יוחנן, אלא על רב חנינא ורב אושעיא שלמחייתם עבדו כסנדלרים בשוק של זונות והיו מתפרנסים מעשיית נעלים לזונות שם. הזונות היו מסתכלות בהם והם לא הביטו בזונות. על אנשים כאלה, היו אנשים נשבעים (מחזקים את דבריהם) במילים: "בחי רבנן קדישי דבארעא דישראל". אולי הגיעה השעה להחזיר נוסח זה לקדיש דרבנן שאומרים לאחר הלימוד (במיוחד בחו"ל), בדומה לנוסח שקיים בתפילת יקום פורקן: "מרגן רבנן חבורתא קדישתא די בארעא דישראל" (ושם להשמיט את התוספת "ודי בבל" שנוספה מאוחר יותר ואין לה משמעות בימנו).

בשעה אחת כך, אני שבכל שעה רואה אותו על אחת כמה וכמה. ובכל יום ויום משדלתו בדברים ועמד ביצרו. מנין? ממה שקראו בענין: "ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף".⁴

מסכת יומא דף לה עמוד ב - יוסף הצדיק

עשיר אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר?⁵

רשע אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אמר: נאה הייתי וטרוד ביצרי הייתי, אומרים לו: כלום נאה היית מיוסף? אמרו עליו על יוסף הצדיק: בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים, בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית, בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית. אמרה לו: הישמע לי! אמר לה: לאו. אמרה לו: הריני חובשתך בבית האסורין. - אמר לה: "ה' מתיר אסורים" (תהלים קמו). - הריני כופפת קומתך - "ה' זוקף כפופים". - הריני מסמאת את עיניך - "ה' פוקח עורים". נתנה לו אלף ככרי כסף לשמוע אליה לשכב אצלה להיות עמה ולא רצה לשמוע אליה. לשכב אצלה - בעולם הזה, להיות עמה - לעולם הבא.⁶

נמצא, הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף מחייב את הרשעים.⁷

מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ז - עונש ליוסף

"ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף", זהו שאומר הכתוב: "מִן יְהוָה יִסְרָאֵל וְיִשְׂרָאֵל יִסְרָאֵל" (משלי יח כא). אמר ר' חייא בר אבא: כלכלה של תאנים לפניו, אם אכל ממנה עד שלא בירך - מות ביד לשון, בירך ואח"כ אכל - חיים ביד לשון.⁸ וכן ביוסף לא הגיעוהו כל אותן הצרות אלא על לשון הרע שספר על אחיו, שנאמר: "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם". ומה אמר? רבנן אמרי: אמר לאביו שהן נוהגין בבני בלהה וזלפה מנהג עבדים וקורין אותן עבדים, ואני נוהג בהן מנהג אחוה, שנאמר: "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו'".

⁴ מהיכן בא לו ליוסף יופיו? מאמו רחל. ראה לשון בראשית רבה פו ו: "ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה, א"ר יצחק: זרוק חוטרא לארעא ועל עיקרא נפיק (זרוק מקל לאויר ועל עיקרו הוא עומד), לפי שכתוב: ורחל היתה יפת תואר וגו', לפיכך: ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה". האם יופיו של יוסף היה לו לרועץ? להלן נראה במדרשים "שהיה מסלסל בשערך", מה שאולי התחיל עוד בבית יעקב ואינו לשבחיו של יוסף, אבל כאן נרצה לעצור לרגע ולבחון את יחס חז"ל ליופי. לצד המאמר הידוע: "דירה נאה, אשה נאה וכלים נאים מרחיבים דעתו של אדם" (ברכות נז ע"ב), ולצד התיאורים על יופיו של רבי יוחנן (ברכות כ ע"א, בבא מציעא פד ע"א), ראה הביטוי המיצר על היופי שסופו לבלות בעפר ("שופרא דבלי בעפרא", ברכות ה ע"ב, עבודה זרה כ ע"א), הברכה שהתקינו על בריות טובות (נאות) - ברכות נח ע"ב (ומי ברך אותה? רבן גמליאל "שהיה מטייל בהר הבית וראה אשה אחת נכרית ובירך עליה", ירושלמי עבודה זרה פרק א הלכה ט), "אשה יפה אשרי בעלה, מספר ימיו כפליים" (ציטוט מבן סירא, יבמות סג ע"ב), יופי (קומה נאה) הוא אחד התנאים להשריית השכינה או הנבואה (שבת צב ע"א), יופיו של אדם הראשון (בבא מציעא פד ע"א) ועוד ועוד. אבל חז"ל גם ידעו את הסכנות שביופי, כפי שמובא, למשל בסיפור המפגש של שמעון הצדיק עם הרועה "שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים" שנדר בנזירות על מנת לגלח (להשחית) את שעריו הנאה ולהכניע את יצרו (נדרים ט ע"ב, נזיר ד ע"ב, ירושלמי נדרים א א). ושבו של יוסף הוא שהיה נאה ויודע לכבוש את יצרו. ודומה לו דניאל איש חמודות. וכבר זכינו להקדיש דף מיוחד לנושא **היופי - ברכתו ובלותו** בדפים המיוחדים.

⁵ ראה שם בגמרא על רבי אלעזר בן חרסום שהיה עשיר גדול והקדיש את חייו ללימוד תורה ואף נהג בצניעות רבה: "ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה". ושם גם על הלל שמחייב את העניים שאינם לומדים תורה ואנו נתמקד ביוסף.

⁶ ראה גמרא גיטין נז ע"א על הארוס שפטפט ביצרו (ראה ביטוי זה להלן) יותר מיוסף: "מעשה בארוס וארוסתו שנשבו לבין העובדי כוכבים והשיאום זה לזה. אמרה לו: בבקשה ממך, אל תגע בי, שאין לי כתובה ממך, ולא נגע בה עד יום מותו. וכשמת, אמרה להן: סיפרו לזה שפטפט ביצרו יותר מיוסף, דאילו ביוסף לא הוה אלא חדא שעתא, והאי כל יומא ויומא; ואילו יוסף לאו בחדא מיטה, והאי בחדא מיטה; ואילו יוסף לאו אשתו, והא אשתו". אבל שם היא לא פיתתה אותו אלא שמרה עליו (היטב) ואילו כאן, אשת פוטיפר מפתה אותו ומציקה לו יום יום.

⁷ יוסף שכנע צעיר ניתק מבית אביו, עבר חוויה קשה של שנאת אחים ומכירה לעבד, התגלגל להיכן שהתגלגל ושמר על צלם אלהים שבו ועל אנושיותו והתגבר על יצרו ועל מכשולים רבים שבדרך ועלה לגדולה, זכה לכינוי 'יוסף הצדיק' והוא זה שמחייב (מלמד חובה) כל מי שמתפתה ליצר או נמנע מלימוד תורה ומשמירה על צלם אנוש, מכל סיבה 'רשעית' שהיא. אם יוסף יכול היה - גם אתה יכול. ראה התיאור במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פתיחתא, על ארונו של יוסף (שמשה ובני ישראל העלו איתם מארץ מצרים) שהיה מהלך ארבעים שנה במדבר, לצד ארון הברית - ארון חי העולמים: "והיו עוברים ושבים אומרים: מה טיבן של שני ארונות הללו? והם אומרים להם: זה ארונו של מת זה ארונו של חי העולמים ... המונח בארון זה קיים מה שכתוב במונח בארון זה". והמדרש שם עובר על עשרת הדברות, אחד לאחד, ומראה איך יוסף קיים אותם: "במונח בארון זה כתיב: אנכי ה' אלהיך, וביוסף כתיב: התחת אלהים אני. במונח בארון זה כתיב: לא יהיה לך אלהים אחרים, וביוסף כתיב: את האלהים אני ירא ... כתיב: לא תנאף - לא נאף לאשת פוטיפר ... כתיב: לא תחמוד - שלא חמד אשת פוטיפר". והמדרש ממשיך שם גם למצוות בספר ויקרא: לא תשנא, לא תקום ולא תטור, וחי אחיך עמך ועוד - מצוות שיוסף קיים ומעידים על צדקתו. אנו נוסף שיוסף גם מחייב את דוד המלך. שניהם בקשו לעמוד בניסיון, כפי שנראה להלן. יוסף עמד בו ודוד נכשל.

⁸ נראה שמדרש תנחומא שאל כאן קטע ממדרש ויקרא רבה ושינה בו מעט. ראה ויקרא רבה פרשה לג סימן א: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך" - זהו שכתוב: מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא), תרגם עקילס: מיצטרון-מְכִירִין: מות מכאן והחיים מכאן. בן סירא אמר: היתה לפניו גחלת, נפח בה - בערה, רקק בה - קָבַת. ... אמר ר' חייא בר אבא: היתה לפניו כלכלה של תאנים, אכלה עד שלא עִשְׂרָה - מות ביד לשון, עִשְׂרָה ואכלה - חיים ביד לשון". וכאן הברכה היא הקובעת. וכבר נדרש פסוק זה ממשלי: "מות וחיים ביד לשון" בפנים רבות על לשון הרע, ראה דבריני **אונאת ממון ורכות הלשון**, ומכאן יבוא גם הקשר ליוסף.

אמר לו הקב"ה: חייך! בו בדבר תלקה, שנאמר: "לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז).⁹ רבי יהודה אומר: אמר לו: אחי אוכלין אבר מן החי. א"ל הקב"ה: אפילו בשעת קלקלה לא יעשו אלא בשחיטה, שנאמר: "וישחטו שעיר עזים ויטבלו". רבי יוסי אומר: יוסף היה אומר לו שהיו נותנין עיניהן בבנות הארץ. א"ל הקב"ה: חייך! בו בדבר תלקה! הרי אדונתך נותנת עיניה בך, שנאמר: "ותשא אשת אדוניו את עיניה".¹⁰

בראשית רבה פז ד פרשת וישב - פרשה גאוה וניסיון

"ויהי אחר הדברים האלה".¹¹ הרהורי דברים היו שם. מי הרהר? יוסף הרהר. אמר: כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה איזה מנה יפה היתה שם והיה נותנה לי. והיו אחי מכניסין בי עין רעה.¹² עכשו שאני כאן מודה אני לך שאני ברווחה.¹³ אמר לו הקב"ה: ה'טלס!¹⁴ חייך שאני מגרה בך את הדוב.¹⁵ דבר אחר: אמר: אבא נתנסה, זקני נתנסה, ואני איני מתנסה? א"ל הקב"ה: חייך, שאני מנסה אותך יותר מהם.¹⁶

מסכת סוטה דף לו עמוד ב - היו דברים בגו - אילולי דמות אביו -

תנא דבי ר' ישמעאל: אותו היום יום חגם היה, והלכו כולן לבית עבודת כוכבים שלהם, והיא אמרה להן: חולה היא.¹⁷ אמרה: אין לי יום שניזקק לי יוסף כיום הזה. ותנפשהו בבגדו לאמר וגו' - באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון, אמר לו: יוסף, עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם, רצונך שימחה

⁹ ראה הפסוק המלא שם: "שָׁלַח לְפָנָיִם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף שְׂמֵדָגִישׁ אֶת הַשְּׁלִיחוֹת שֶׁל יוֹסֵף לִפְנֵי כֹלֵם לִמְקַלֵּט וּלְמַחִיה בְּרַעַב. רָאָה כָּל תֵּיאוֹר גְּלוֹת מִצְרַיִם וְהַגְּאוּלָּה מִפְּסוּק טז שֶׁם וְעַד סוֹף הַפָּרָק. רָאָה גַם הַמְדַרְשִׁים בְּתַחֲלִית פְּרַשְׁת פו בְּבְרָאשִׁית רַבָּה בְּפִרְשַׁתָּנוּ עַל הַפְּסוּק בְּהוֹשֵׁעַ: "בַּחֲבֵלֵי אָדָם אֲמַשְׁכֶּם בְּעִבּוֹתוֹת אַהֲבָה". אֲבָל עֲדִינִי: "לְעַבְד נִמְכָּר יוֹסֵף" זֶה עוֹנֵשׁ בְּעִבּוֹרוֹ.

¹⁰ וכן הוא בבראשית רבה פד ז שישודותיו בירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א: "יוסף בן שבע עשרה שנה וגו', ואתה אומר: והוא נער? אלא שהיה עושה מעשה נערות, ממשמש בעיניו מְתֵלָה בעקבו מתקן בשערו. ויבא יוסף את דבתם רעה - מה אמר? ר' מאיר אומר: חשודים הן בניך על אבר מן החי. ר' שמעון אומר: תולין הן עיניהן בבנות הארץ. רבי יהודה אומר: מזלזלין בבני השפחות וקורין להם עבדים. ר' יהודה בר סימון אומר: על שלושתם לקה: פלס ומאזני משפט לה' (משלי טז יא). אמר לו הקב"ה: אתה אמרת חשודים בניך על אבר מן החי - חייך אפילו בשעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים: וישחטו שעיר עזים. אתה אמרת: מזלזלים הם בבני השפחות וקורין עבדים - לעבד נמכר יוסף. אתה אמרת: תולין עיניהם בבנות הארץ - חייך שאני מגרה בך את הדוב: ותשא אשת אדוניו וגו'". ובבראשית רבה פו א: "ואהיה להם כמרמי עול (הושע יא) - שרוממתי צריו עליו, זו אשת פוטיפר. כל כך למה? על לחיהם - בשביל דבר שהוציא מלחיו: ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם". אם נשווה מדרשים אלה עם פרשני המקרא, לא מצאנו (אינה ראייה) אף פרשן שרואה במעשה יוסף ואשת פוטיפר עונש ליוסף, אלא אירוע שאירע לו במהלך הקורות אותו במצרים וחלק ממאבקו לשרוד - התנהלות של נער-עבד בסביבה הקשה אליה נזרק, כפי שעולה מפירושי רש"י, רמב"ן, אבן עזרא ואחרים; או חלק מ'תכנית גדולה' מכוונת, כדרך שראינו בפירוש רד"ק לעיל. אבל למה צריך היה יוסף לעבור גם את התחנה של אשת פוטיפר? מה 'העניין' כאן? כי אלה פני הדברים בארץ כמו מצרים - יאמרו הפרשנים. אבל המדרש סבור שחייבת להיות סיבה ערכית להעמדת יוסף בניסיון ובהתנסות קשים כאלה; ואין זה אלא עונש על דיבת אחיו כמסופר בתחילת פרשת וישב! פרשת יוסף ואשת פוטיפר איננה עומדת בפני עצמה. שורשיה בראש פרשתנו, ביוסף הנער האהוב, בעל כתונת הפסים המופלה לטובה ע"י יעקב אביו. ראה דברינו [כתונת הפסים](#) בפרשה זו.

¹¹ ראה שוב הערה 1 לעיל. וראה המדרשים על "ויהי" אם הוא צרה או שמחה ("המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה", בראשית רבה מב ג, ויקרא רבה יא ז, במדבר רבה יג ה, רות רבה פתיחות ז, אסתר רבה פתיחות יא, ראה דברינו [המדרש הזה עלה בידינו מהגולה](#)). ביוסף יש אמנם שלושה "ויהי" של הצלחה בפסוק אחד: "וַיְהִי ה' אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּיחַ וַיְהִי בְּיָמָיו הַמְצָרִים" (בראשית לט ב) אך דא עקא שאחרי אלה מופיע: "ויהי אחרי הדברים האלה" בהם בא הניסיון הקשה עם אשת פוטיפר.

¹² ובסוף ימיו מברך אותו יעקב אביו: בן פורת יוסף, שלא תשלוט ביוסף וזרעו עין הרע (ברכות כ ע"א, סוטה לו ע"ב ועוד).

¹³ כמה זמן שהה יוסף בבית פוטיפר, ברווחה זו? "ב חודשים, שנה, עפ"י סדר עולם רבה פרק ב.

¹⁴ ביטוי של גערה בלשון שבועה (עפ"י ג'סטרו).

¹⁵ במקומות רבים במדרש נמשלים פוטיפר או אשתו לדוב או לדובה. ראה בראשית רבה סימן אחד קודם: "אתה אמרת תולים עיניהם בבנות הארץ - אני מגרה בך את הדוב: ותשא אשת אדוניו וגו'. מה כתוב למעלה מן הענין? ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה ... ותשא אשת אדוניו - לגבור שהיה יושב בשוק ומשמש בעיניו ומתקן בשערו ומתלה בעקבו. אמר אני גיבור. אמרו לו: אם אתה גיבור, הרי הדוב לפניך, קום קופצ'ה". ובבראשית רבה פו ד: "משל לדובה שהיתה עומדת בשוק מקושטת באבנים טובות ומרגליות. אמרו: כל הקופז עליה, נוטל מה שעליה. היה שם פקח אחד אמר להם: אתם מסתכלים במה שעליה ואני מסתכל בניביה". שם משמע שיוסף אכן קפז (קפץ ושלט) על הדובה ויכל לה.

¹⁶ תודה לך הקב"ה על כל הטובה שאתה עושה לי בבית פוטיפר, אומר יוסף, פה אין לי אחים שנותנים בי עין הרע! ואני יוסף, מוכן לניסיונות כמו אבי, סבי ואב סבי. יש כאן חזרה על מוטיב העונש, עונש על יוהרה, שכחה, והתגרות. ומדרש נחומא סימן ח בפרשתנו (ורש"י בעקבותיו) מוסיף גם את ההשכחה של האבל של יעקב (שיוסף היה צריך כנראה להסיק מעצמו): "כיון שראה יוסף את עצמו בכך, התחיל אוכל ושותה מסלסל בשערו ואומר: ברוך המקום שהשכיחני בית אבי. א"ל הקב"ה: אביך מתאבל עליך בשק ואפר ואתה אוכל ושותה ומסלסל בשעריך? הרי אדונתך מזדווגת לך ומצירה לך, לכך כתיב: ותשא אשת אדוניו". העמדה בניסיון, ניסיון קשה בפרט, הוא סוג של עונש (ראה הערה 2 לעיל) ומי שמבקש על כך הוא חוטא. המצב שבו העמידה אשת פוטיפר את יוסף היה בלתי אפשרי. ראה שוב תיאור האימונים שלה: "והיה יוצא ומדיח את הכוסות ועורך את השולחנות ומציע את המטות. והיתה אומרת לו: בדבר הזה עשיתך? חייך שאני עושקתך בדברים אחרים! והיה אומר לה: עושה משפט לעשוקים. - חותכת אני פרנסה שלך! והיה אומר לה: נותן לחם לרעבים. - כובלתך אני! והיה אומר לה: ה' מתיר אסורים - כופפת אני את קומתך! והיה אומר לה: ה' זוקף כפופים. - מסמאת אני את עיניך! והיה אומר לה: ה' פוקח עורים. עד היכן? ר' הונא בשם ר' אחא אמר: עד שנתנה שְׁרָתוֹעַ שֶׁל בְּרַזַל תַּחַת צוּאָרוֹ עַד שִׁיתְלָה עֵינָיו וַיְבִיט בָּהּ" (בראשית רבה פז י).

¹⁷ חולה אני, דיבור בגוף שלישי.

שמך מביניהם ותקרא רועה זונות? דכתיב: "ורועה זונות יאבד הון"¹⁸. מיד: "ותשב באיתן קשתו" - א"ר יוחנן משום ר' מאיר: ששבה קשתו לאיתנו. "ויפוזו זרועי ידיו" - נעץ ידיו בקרקע ויצאה שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו. "מידי אביר יעקב"¹⁹ - מי גרם לו שיחקק על אבני אפוד? אלא אביר יעקב. "משם רועה אבן ישראל" - משם זכה ונעשה רועה, שנאמר: "רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף" (תהלים פ ב). תניא: היה ראוי יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו, שנאמר: אלה תולדות יעקב יוסף, אלא שיצא שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו.²⁰

לשם שמים - בראשית רבה פה ב, פרשת וישב

"ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו" (בראשית לח א) - לא היה צריך המקרא לומר אלא: "ויוסף הורד מצרימה"²¹ ומפני מה הסמיך פרשה זו לזו? רבי אלעזר אמר: כדי לסמוך ירידה לירידה. רבי יוחנן אמר: כדי לסמוך "הכר נא" (בראשית לו ב) ל"הכר נא" (לח כה).²² ר' שמואל בר נחמן אמר: כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשתו של פוטיפר, מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים. דא"ר יהושע בן לוי: רואה היתה באסטרוולוגיה שלה שהיא עתידה להעמיד ממנו בן ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה.²³

התורה לא מכסה ולא מסתירה דבר - בראשית רבה פרשה פז סימן ו

מטרונה שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל חומו והיה עושה הדבר הזה? הוציא לפניו ספר בראשית והתחיל קורא לפניו מעשה ראובן ובלהה, מעשה יהודה ותמר. אמר לה: מה אם אלו שהם גדולים וברשות אביהן לא כיסה עליהם הכתוב, זה שהוא קטן וברשות עצמו על אחת כמה וכמה.²⁴

בין יוסף ודוד - מדרש תהלים (בובר) מזמור כו ג

"בְּחַנְיָ ה' וְנִסְיָי" (תהלים כו ב) - נסני כאברהם, דכתיב: "והאלהים נסה את אברהם" (בראשית כב א) ועמד בנסיונותיו. נסני כיצחק שנתנסה על גבי המזבח ועמד ... "צָרְפָּה כְּלִיטֵי וְלִבֵּי" - צרפני כיוסף, שנצרך באשת פוטיפר, ומצאתו כגבור, שנאמר: "אמרת ה' צרפתהו" (תהלים קה יט). כיון שניסה אותו, אמר: אין בי כח לסבול, בבקשה ממך הקל מעלי, שנאמר: "בחנת לבי פקדת לילה צרפתיני בל תמצא" (תהלים יז ג).²⁵

¹⁸ ראה פסוק זה במלואו, משלי כט ג: "אִישׁ־אֶהֱבָה חֻכְמָה וְשִׁמְח אֲבִיו וְרָעָה זִנּוּת וְאֶדְהוֹן". נראה שחלקו הראשון של הפסוק נדרש גם הוא באופן סמוי.

¹⁹ פסוקים אלה לקוחים מברכת יעקב ליוסף, בראשית מט כב-כו: "בֵּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֵּן פֶּרֶת עֲלֵיָיִן ... וְיִמְרְרוּ וְרָבוּ וְיִשְׁטְמְהוּ בְּעַלֵי חַצִּים: וְתִשָּׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתוֹ וְיִפּוּזוּ זְרְעֵי יְדָיו מִיַּד אֲבִיר יַעֲקֹב מִשֶּׁם רָעָה אֲבִן יִשְׂרָאֵל". אם לא תאמר שרוח הקודש גילתה ליעקב את שאירע בין יוסף ואשת פוטיפר, יוסף הוא שסיפר לאביו את הקורות אותן. ראה דברינו [בן פורת יוסף](#) בפרשת ויחי.

²⁰ ואעפ"כ, מסיים שם המדרש, יצאו מבנימין אחיו שנים עשר בנים שכולם נקראו על שם יוסף וקורותיו: "שנאמר: ובני בנימין בלע ובכר ואשבל וגו', בלע - שנבלע בין האומות, ובכר - בכור לאמו היה, ואשבל - ששבאו אל, גרא - שגר באכסניות וכו'". ראה דרשה זו בבראשית רבה צד ח במפגש המרגש של יוסף ובנימין. כך או כך, מדרש זה ממסכת סוטה מעיד על כך שאירעו שם דברים במפגש של יוסף עם אשת פוטיפר. כפסע היה בין יוסף הצדיק ויוסף שכשל (כדוד, להלן) ואותו אבא יעקב שעליו אמר יוסף (במדרש לעיל הערה 16): "ברוך המקום שהשכיחני בית אבי", הוא שהציל את יוסף מהחטא ומההתדרדרות.

²¹ היינו להמשיך בסיפור מכירת יוסף שנקטע ע"י סיפור יהודה ותמר. פרק לח שמפריד בין פרק לז ולט.

²² בראשית רבה פה יא: "א"ר יוחנן: אמר לו הקב"ה ליהודה: אתה אמרת לאביך הכר נא, חייך שתמר אומרת לך הכר נא".

²³ יוסף זכה לבתה של אשת פוטיפר, אסנת. ראה בראשית רבה פט ב: "בכל עצב יהיה מותר - כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו היה לו יתרון ממנה. למה? שנטל את בתה". ראה דברינו [סיפור של אסנת](#) בפרשת ויחי. אך כל זה לא מנע לשונות רעים והשמצות של שבט שמעון על פנחס שמצד אחד היה מיוחס ליוסף "שפטפט ביצר" ושאבי אשתו, פוטיפר, "פיטם עגלים לעבודה זרה"; ומצד אחר היה מצאצאי יתרו שגם עליו נאמר שפיטם עגלים לעבודה זרה (ראה כל זה בבראשית רבה פו ג, סוטה מג ע"א, בבא בתרא קט ב, שמות רבה ז ה, ולא הספקנו לעקוב אחרי ייחוסים אלה בדיוק). אולי בשל כך בא מדרש זה ומדגיש שכוונתה של אשת פוטיפר הייתה "לשם שמים" ומשווה אותה לתמר כלתו של יהודה שממנה בא דוד המלך ואולי גם לרות המואביה. ועדיין צריך להבין מה פשר מדרש מיוחד זה המסננר על אשת פוטיפר שכוונתה הייתה "לשם שמים".

²⁴ מדרש זה הוא מוטו עיקרי בכל לימודנו ותפיסתנו את ספר בראשית. "מעשה אבות סימן לבנים" בדברים היפים והנכונים וגם באלה שיפים פחות, שכן: "מכסה פשעיו לא יצליח" ו"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". מעשה יוסף ואשת פוטיפר המסופר בתורה ללא כחל ושרק, גם מעשים קשים אחרים כמעשה שכס ודינה, מכירת יוסף, גניבת הברכות ע"י יעקב, "אחות אבי" של אברהם ושרה, ראובן ובלהה הם טענת מיגו כנגד כל מי שמנסה לחפור ולמצוא עוד ועוד חסרונות במעשה האבות. וכבר הארכנו לדון במוטיב מרכזי זה של ספר בראשית בדברינו [נטלתי ספר בראשית וקראתי בו](#) בפרשה זו בשנה האחרת. ראה הרשימה הארוכה של פרשות בתורה ובמקרא שנקראות אבל אינן מתורגמות ובהן גם כאלה שלא נקראות בכלל, כגון: מעשה ראובן ותמר, דוד ובת שבע, אמנון ותמר (משנה מגילה ד י, תוספתא מגילה ג לא). פרשת יוסף ואשת פוטיפר לא נמנית שם כלל, משמע שלא היה שום ספק שהיא נקראת ומיתרגמת לקהל הרחב ואין צורך אפילו לציין זאת, כפי שמצינות שם פרשות לא מעטות.

²⁵ סוף דבר, עם כל הביקורת על יוסף, הוא עמד בניסיון ודוד לא עמד! ראה מקור הדברים בגמרא סנהדרין קז ע"א: "אמר רב יהודה אמר רב: לעולם אל יביא אדם עצמו לידי ניסיון, שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי ניסיון ונכשל. אמר לפניו: ריבונו של עולם, מפני מה אומרים, אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד? - אמר: אינהו מינסו לך, ואת לא מינסית לך, אמר לפניו: ריבונו של עולם, בחנני ונסני". והקב"ה מודיע לו מראש שהניסיון יהיה 'בדבר ערוה' ודוד נכשל. יוסף מחייב את דוד בעסקי

ערוה ופרשת יוסף ואשת פוטיפר משליכה צל כבד על מעשה דוד ובת שבע. מה גם ששם היה לא תנאף וגם לא תרצח. ועל דוד היו שניסו להסתיר ולגונן. ראה דברינו [כיסוי החטא או גילוי](#) ביום הכיפורים וכן [ייכתב עוונתי](#) בפרשת חוקת, מחלוקת דוד ומשה.